PROGRAMM

C. K. STÁTNÍHO

REALNÉHO A VYŠŠÍHO GYMNASIA

V KLATOVECH

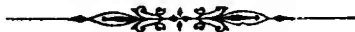
VYDANÝ

ZA ŠKOLNÍ ROK 1895—96.

OBSAH:

QUINTUS ENNIUS. NAPSAL VÁCLAV HANUS.
ZPRÁVY ŠKOLSKÉ NAPSÁNY ŘEDITELEM.

V KLATOVECH.
NÁKLADEM ÚSTAVU. — TISK MAX. ČERMÁKA.
1896.

QUINTUS ENNIUS.

NAPSAL

VÁCLAV HANUS.

Quintus Ennius.

I.

V době, kdy dech života řeckého počal vnikati v duši společnosti latinské a Řím vcházel ve spojení s Řeckem cestou, vedoucí přes Kampanii a Sicilii, všechny dosud neurovnané zárodky umění, jež sebou zmítaly tak jako ve kvasu v lůně národní Musy v Latiu, nabývaly krok za krokem úrodnosti, základů, obsahu a podoby: jména Andronika, Naevia, Plauta, Ennia objevila se na povýšeném místě, držíce v rukou vůdčí nitky pokroku intellektuálního v Římě, vtiskujíce svým dílům charaktér úrodný nového zušlechtění, nově civilisace.

Tato perioda, již můžeme velmi dobře nazvati periodou vlády hellenismu, zasluhovala by studia nejpodrobnějšího; já obmezím se jenom na nejnutnější, jež zdá se mi býti nepostrádatelným k porozumění mému předmětu.

Zcela různý byl charaktér přísné školy římské a ušlechtilé školy hellénské. Kdežto cílem Řeků bylo vědou a uměním svět vzdělávati, znal drsný Říman jedinou úlohu: podrobiti národy své železné vůli:

Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus,
Orabunt causas melius, coelique meatus
Describent radio, et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes: pacisque imponere morem,
Parcere subiectis et debellare superbos.

(Verg. Aen. VI., 847—853.)

Již ona pověsť, jež zakladateli Říma dává otce boha války a kojnou vlčici, jasně vyslovuje onen základní charaktér římského státu: zmužilosť a nezlomnou vůli.

Vliv civilisace hellénské na římskou byl veliký, rozsáhlý, hluboký: jazyk, literatura řecká a spolu s nimi nádherymilovnosť a zženštilosť orientálská staly se dědictvím společnosti římské, zmodifikovaly ji znatelně, uhladily a zušlech-

tily ji. Kultura se rozšířila, sestoupila od patriciů k plebejům, spůsobila veliké hnutí v myšlení a podala mu křídla k lepším cílům. Scipio, Appius Claudius a Cato jsou tři veliké osobnosti onoho věku.

Scipio přijímá, chrání, poctami zasypává otroky řecké, kteří stali se učiteli svých pánů; vede duši Říma k novému životu: samojediný representuje novou civilisaci. Cato stojí proti němu v utkvělém konservatismu, avšak osamocen: podobá se skalisku stojícímu uprostřed rozbouřených vln. Vyhání Alcaea a Filiska, filosofy epikurejské, odesílá pryč Karneada, jako nebezpečného mluvku, ztroskotává Karthaginu jedinou větou (- ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam -); chce pevně připoutati Řím k minulosti.

Kdo jednal správně z těchto dvou? Myslím, že chladná, egoistická, divoká politika senátu římského spůsobila více zla, než řecká zženštilost: spolu s nádherymilovností orientálskou vcházela do Říma věda, umění a osvěta; ruku v ruce s politikou senátu zpronevěřilost, úskočnosť a tyrannie. Ať tomu však jakkoli, bystřina nových ideí poháněla ku předu stroj života římského, sledovala zákon přírody vedoucí k zušlechtění; stala se tudíž neodolatelnou. Hellenismus neudusil, neporušil národní smýšlení latinské; zmodifikoval je toliko a očistil: způsobil vůbec velmi málo zla oproti neobsáhlému dobru; zavedl to, k čemu volá příroda.

Kdo ze strachu před nepatrným zlem zříká se mnohostranného dobra, nerozumí životu; kdo sní o národě uzavřeném každému cizímu vlivu, ojedinělém, isolovaném, sní o národu divošském, barbarském, bez obchodu, bez pokroku, bez budoucnosti. A proto Cato, jenž žije pro minulosť, jenž chvěje se před vědou řeckou, není dobrým, statečným, obezřetným občanem římským: statečnosť a pravá obezřetnosť sídlí v domě Scipionově; vychází a šíří se po celém městě, po celém Latiu.

Míjí se s pravdou, kdo myslí, že společnosť římská snažila se zameziti vnikání života řeckého: Řím byl se Scipionem, či abych se lépe vyjádřil, s přírodou; chtěl hýbati se a pokročiti ku předu. Cato byl jedinou výminkou Mezi těmito dvěma epickými postavami antagonistů, v nichž zosobněny dva směry vzdělanosti, vystupuje Appius Claudius Caecus jako statista, právník, řečník, mravokárce, grammatik: osobnosť velebně římská, možná jedině v onom věku, charaktér téměř legendární, zpola jinoch, zpola stařec, zpola patricij, zpola plebej, konservátor a reformátor zároveň: Scipio a Cato v jediném těle.

Vítězství přívrženců Scipionových bylo dokonalé. Hellenismus převládl ve všem. Andronicus překládá Homéra, Naevius opěvá válku punskou, Ennius píše Annály.

II.

Quintus Ennius narodil se v Rudiích (Rudiae, nyní Rugge), v území Peuketijském. Potvrzuje to Strabo a básník sám:

Nos sumu' Romani, qui fuminus ante Rudini
Enn. Fragm. Lib. XVI. III. Luc. Mueller.

Staré territorium Peuketiů, Daunů, Messapů a Sallentinů nalézalo se na onom východním pruhu Italie, jenž od mysu Leuca táhne se až k řece Frentoně (Herodot III. 138., IV. 99., VII. 170.) Pruh ten nazýván zprvu Japygie, potom všeobecně Kalabrie.

Tradice, rozšířená historiky řeckými, vypravuje, že pošli onino národové od Hellénů a vymyslila si Japyga, Dauna, Peuketia, Messápa, syny Lykaonovy a bratry Oinotrovy, jakožto samotářské heroy bloudící světem, zakládající města a usazující národy. (Dion. Halik. 1, 11, 2. 1. Strabo IX., VI.). Avšak nepřátelství mezi Hellény a Messápy, appellativum „barbar“, dávané těmto od Řeků (Pausanias X. 10. 13.) a jednotvárnosť řeči, jež patrně byla řečí oskickou, vedou nás k tomu, abychom připisovali jejich původ onomu kmenu oskickému, který vládl ve velké části střední Italie, jenž veliký podíl měl na starých vzbouřeních italských a jehož proti vší zásluze historikové latinští zanedbávali. Messapie však, v dobách nejstarších oskická, byla později podmaněna od Řeků a na konec teprve od Římanů po dobytí Tarenta.

Národní divokosť Aurunků, zjemnělá duchem řeckým, ovládaná disciplinou římskou, odráží se věrně v duši Quinta Ennia; dává mu troji ráz a fysiognomii, takřka tři duše, tři jazyky, tři těla, jako Geryonovi (A. Gellius, Noct. att. XVII. 17.). Avšak básník, jenž miluje vše, co pochází z památek řeckých, honosí se, že pochází od Messapa:

Ennius antiqua Messapi ab origine regis
(Sil. Italicus XII.)

Datum jeho narození klade se v dobu konsulátu Q. Valeria Faltona a C. Manilia Turina a přesně mezi léta 514. a 515. od založení Říma (Varro u Gellia, XVII., 21. Cicero, Brutus 18.). Historie jeho prvních let jest nám úplně neznáma.

Setkáváme se s ním poprvé r. 550. v Sardinii pod insigniemi římskými. Ennius sloužil tam jakožto centurio pod Torquatem. Tam seznal ho M. Porcius Cato quaestor, pojal ho ve svoji přízeň a odvedl ho do velké metropole Říma (Corn. Nepos, Cato c. 1.) Zde jal se Ennius vyučovati literatuře řecké a latinské a dovedl umění a vědám řeckým tak nakloniti Římany, že i onen za-

rputilý nepřítel všeho, co mělo jen řecký nádech, Cato, nepohrdl ve stáří učiti se řečtině od něho a to s největším zadostiučiněním a láskou (Aurelius Victor: De viris illustribus 47.) Získal si přízeň i Publia Cornelia Scipiona Afrikána, vešel ve přátelství s Fulviem Nobiliorem, který ho r. 565. dovedl do Aetolie jakožto svědka a opěvatele svých činů (Livius XXXIX. 44.), stal se oblíbencem a důvěrným přítelem Galbovým, Scipiona Nasiky a Cecilia Statia. O důvěrném přátelství mezi Enniem a Scipionem Nasikou svědčí rozmarná anekdota, kterou vypravuje Cicero ve spise De orat. II. 68.: Když jedenkráte Scipio Nasika přišel Ennia navštívit, zapřela služka svého pána. Nasika si to zapamatoval. Když potom za několik dní opět Ennius k Nasikovi přišel a ptal se před dveřmi, je-li pán doma, zvolal sám Nasika: „Ne, není doma!“ Ennius se zarazil a zvolal: „Jakže, což nepoznávám hlasu tvého?“ A Nasika odpověděl: „Ty bezbožníče, když jsem se nedávno po tobě ptal, uvěřil jsem tvé služce, že nejsi doma, a ty nechceš ani mně samotnému uvěřiti?“

Občanství římského domohl se r. 570. zakročením syna Fulviova: Q. Nobiliorem M. F. iam patrio instituto deditum studio litterarum — qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum tresvir coloniam deduxisset etc. (Cicero: Brutus 20.) O témž zmiňuje se Cicero ještě v řeči pro Arch. 9. a Livius na místě svrchu uvedeném. Přízeň syna Fulviova a vážnosť, které požíval u národa římského dopomohla mu ke statečku v Potentii.

Ennius pracoval a psal, dokud mohl; s jistotou vládl i mečem a oštěpem: byl vojákem a poetou ve mládí, poetou a filosofem ve stáří: učitelem mravů v každém věku. Měl dům na Aventinu (Varro, l. l. V. 34.163. Hieronymus, Cron. Euseb. 515.), vedle oltáře Evandrova, vedle chrámu Bonae Deae, proti tradicí zvěčněnému Saxum Sacrum, na němž fantasie národa i básníka viděla ještě těkati bledé stíny Romula a Rema.

Historie nevypravuje nám ničeho o jeho láskách: mohlo by se říci, že si umínila pomlčením o tom učiniti postavu starého básníka ještě skvělejší a úctyhodnější a jaksi vyšší, povznešenou nad slabosť přirozené povahy lidské.

Dožil se vysokého věku ve společnosti staré služky; trpělivě snášel břímě stáří, pakostnici, chudobu s klidem nikdy neporušeným: Sed annos septuaginta natus (tot enim vixit Ennius) ita férebat duo, quae maxima putantur onera, paupertatem et senectutem, ut eis paene delectari videretur. (Cicero, Cato 5.), byl vesel při víně:

Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma
Prosiluit dicenda   Hor. Epist. I. 19., 7.,

rád dával se unášeti mladickými myšlénkami, útěchy nalézal v klidném svědomí:

Sicut fortis equus spatio qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.
Enn.: Lib. XVII. frgm. IV. Mueller.

Zemřel stár jsa 70 let (Cicero: Cato maior 5 a Brutus 20. 78.), odkázal synu sestry své Pacuviovi malou svou mohovitosť (Plinius XXXV. 14.), byl pohřben na via Appia, snad v hrobce Scipionů (Cicero: pro Arch. poëta 9., Valer. Maximus V. 34.) a na hrobě jeho postavena mu socha (Livius XXXVIII. 56). Zasloužil si oplakání národem, ač si ho nepřál:

Adspicite, o cives, senis Enni imaginis formam:
Hic vestrum panxit maxuma facta patrum.
Nemo me lacrumis decoret, nec funera fletu
Faxit. Cur? Volito vivo' per ora virum.
Enn: Epigram. II. Mueller.

III.

Ennius pokusil se téměř ve všech druzích literární činnosti: od epopeje až po epigram; činnosť jeho ducha, obdařeného podivuhodnou pamětí (Cicero: de orat. II.), byla opravdu neobyčejná. Počal asi napodobením dramat řeckých, zvláště Euripidových, s nímž sdílel své city a jehož Andromedu, Hekubu, Ifigenii, Medeu vyhnanou, Melanippu, Telepha, Andromachu, Alexandra a snad i Medeu athénskou, Phoenixe, Kresfonta, Erechthea a Alkumeona napodobil. Z Aeschyla napodobil Eumenidy, ze Sofoklea Aianta, z Aristarcha Achilla. (Q. Ennii, Fragm. quae supersunt ab Hieron. Columna conq. disp. et explic. Neap. 1585. Tragoed. fragm. in Petri Scriverii collect. vet. trag. castig. G. J. Vossi. Lugduni 1620. Vahlen: Ennianae poes. reliqu. Lipsia 1854.)

Komedie jeho vlohám asi neodpovídala: pokoušel se v ní jen s malou činností a kromě toho s nepatrným výsledkem. Z několika málo fragmentů, jež máme: Capuncula a Pankratiastes, nelze správně usouditi, zda byly práce ty originálem či překladem.

Vůbec, divadlo řecké bylo jaksi palaestrou všestranně bohatého ducha Enniova, jenž stával se stále mohutnějším, stále větším, stále hodnějším udati základní tón veliké epopeji.

Psal též básně didaktické, satiry, bajky, epigramy a mnohé jiné básně

různé podstaty, jež sestavil ve 4 nebo 6 knih (Porfyrius in Horatium Sat. I. 10. 47.) a nadepsal Saturae, věren jsa starému významu tohoto slova*). Této směsi (miscellanea) částí bylo Elogium Scipionis a dle Teuffla snad i Sota, Protrepticus, Hedyfagetica, Epicharmus a Euhemerus. (Teuffel: Geschichte der römischen Literatur 92. 1.)

Avšak dílem, jež zjednalo mu pověsť nejslavnější a jméno latinského Homéra, jsou zajisté Annály, báseň epická v 18 knihách, jež obsahuje v sobě celou historii Říma dle ústního podání, od příchodu Aeneova, až do dob básníkových, či přesněji, až do smrti Afrikána staršího, jenž zemřel r. 567.; v díle tom pokračoval později a rozmnožil je o 2 zpěvy, až do r. 580., z nichž v posledním neváhal básník oslavovati sebe sama (A. Gellius, Noct. att. XVII., 21, 48.) jakožto muže, jenž svými ohnivými verši dovedl vniknouti do duše Římanů:

Enni poëta salve qui mortalibus
Versus propinas flammeos medullitus
Ennius: Sat. lib. III. Scipio I. Mueller.

Předmět básně, výhradně národní a rozsáhlý, vřelý, vlastenecký cit římský, mírněný živým citem pro život a umění řecké, úpravný, plamenný sloh, novinky, zaváděné s velkou obezřetností ve starý jazyk Latia, to vše učinilo Annály básní nad jiné oblíbenou u národa římského, prvním důležitým pomníkem jejich literatury.

Báseň ta ovšem nemohla býti svázána onou bytnou jednotou, která jest duší básní Homérových, zvláště Odyssey, nemohla rozkládati se na skutcích jediného hrdiny; avšak báječná historie Říma, tak, jak ji vytvořila fantasie lidu, vědomí a duše národa latinského: to vše bylo v ní.

Báseň ta podobala se zajisté obrovské gallerii, ve které mohli Římané obdivovati se celé řadě svých tradic, a, ačkoli nemá zjevně žádného pouta, byla přece vniterně spoutána jedinou ideou, velikým duchem, onou fortitudo, kteráž jako slova Oidipova tkví v celé historii sfingy latinské.

Moribus antiquis res stat romana virisque
Enn.: Lib. XV. 5. Mueller.

*) Jméno satura pochází nejspíše a quodam genere farciminis, jak praví Varro vzhledem ku množství různých věcí, jimiž byla naplněna a vycpána; ač-li nepřikloníme se k obyčejnějšímu odvozování jména toho od satyrů, anebo od satura lanx, modifikovaného poněkud od Mommsena, jenž shledává opět v satiře maškarádu vycpaného lidu (Mommsen: Römische Geschichte I. Cf. Teuffel: Geschichte der röm. Literatur 92. 1.)

Rozvrh a jednota básně spočívá v tomto verši: duch římský, statečný v obyčejích i ve zbrani antické, prochází, od jednoho konce ke druhému, tu přerozsáhlou gallerii, oživuje svou přítomností onen nekonečný postup podobizen a obrazů, z nichž v každém obsažena je celá Iliada. K tomu uvažme ještě, že básník, veden vážným duchem Říma, postupuje k dobám jemu nejbližším, že jeho genius vymyká se fantastickému obalu mythickému, že cítí, abych tak řekl, atmosféru skutečné historie a vdychuje skutečnosť, jest pohnut, povznáší se, cítí, že jest skutečným Římanem, když stýká se s novými dobami, tváří v tvář s héroy, jež znal, uprostřed událostí, jichž očitým svědkem byl. Kniha 11., dedikovaná Flaminiovi, 12., Fabiovi, 15., Fulviu Nobiliorovi, byly zajisté nejkrásnějšími zpěvy z celé básně. Tu, více než kdy jindy básník rozpomíná se, že jest současníkem Hannibalovým, že jest sám vojínem; on, vypravovatel proměňuje se v muže jednajícího, jeho slovo stává se nervósním, krutým, divokým; jeho způsob vyjadřování se méně pečlivým, ale působivějším, jeho verš blýská se a zasazuje rány jako meč: lze přímo říci, že básník vrhá se do středu zápasících vojsk a bojuje:

Undique conveniunt, velut imber, tela tribuno
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galeae. Sed nec pote quisquam
Undique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper adundantes hastas frangitque quatitque.
Totum sudor habet corpus, multumque laborat,
Nec respirandi fit copia: praepete ferro.
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

Enn. Lib. XVI. 19. Mueller.

Není to poesie, ale malba, či spíše více ještě: je to čin sám.

Nechci říci, že by básník vyšel vždy vítězně z bitev se svojím předmětem. Skutečnosť veliká, slavná, plná lesku a plamenů pohlcuje často básníka, který srdnatě do víru jejího se vrhá. Události současné, opěvané od našeho básníka byly a musily býti historickými, nedávaly místa obrazotvornosti, možnému, strannickému zveličování: básník byl pevně přikován k pravdě. Historie Říma, je vůbec takové povahy a velikosti, že se odráží lépe v Caesarově veni, vidi, vici, než v rozsáhlém zpěvu kterékoli epopeje; život a duše Říma nalézá svůj přirozený výraz v epigrafu.

Stručnosť slova římského jest nejvěrnějším obrazem energie onoho národa. V literatuře řecké jedinou výminkou je Thukydides, v římské překypuje neko-

nečná žíla Marka Tullia Cicerona. Od Katona a Tacita počínaje, převládající kvalitou všech spisovatelů a řečníků latinských, jest ona snaha podivuhodná, koncentrovati myšlénku a uzavříti ji v pokud možno nejméně slov energických, resolutních, jako jsou vojáci o legiích, v šiku seřadění, netrpělivě toužící vyřítiti se se na nepřítele. Stručnost epigrafů římských jest hotovým effektem; slova kamene jsou chladná a přísná jako mramor, v němž jsou vyryta: mluví ranami dláta. Na mramor a do bronzu psáti hodni jsou jen Římané; četní národové moderní, jež stihla manie epigrafická, vzrůstající pod vůdcovstvím bezvýznamnosti vlastních skutků, učinili by lépe, kdyby zasvětili své památky do lístků květinových, neb napsali je in ventis et rapida aqua. Antické nápisy římské jsou více než historie; epigrafy moderní mají menší důležitost než báchorka Krásný příklad epigrafu podal nám náš básník v epitafiu pro Afrikána Staršího:

Hic est ille situs, cui nemo civi' neque hostis
Quivit pro factis reddere opis pretium

Enn.: Epigr. III. Mueller.

Tyto historické a přirozené podmínky myšlení a vyjadřování se Latinů musily nezbytně znesnadniti existenci velkolepého genus narrativum; epopea má zapotřebí podnebí poetického, rovnovážného, stálého, klidného, tak jaké bylo v Řecku, kde rozum a cit položeny byly vedle sebe a trvaly v dokonalé harmonii.

V Římě této svornosti nebylo a přece vznikly a dařily se nejlépe ony druhy poesie, jež rodí se z nerovnováhy mezi schopnostmi, z nesouladnosti mezi ideálem a životem.

Mluvíme-li o přednostech básní Enniových, sluší se též učiniti zmínku o chybách, ať skutečných nebo jen zdánlivých.

Již staří spisovatelé ne vždy pochvalně o Enniovi se zmiňují. Jemnost a elegance básníků věku Augustova scházela mu docela:

Ennius ingenio maximus, arte rudis

napsal Ovidius v Trist. II. 424.

Neladnosť veršů vytýká mu Horatius

. . . . Hic et in Atti
Nobilibus trimetris apparet rarus et Enni
In scenam missos cum magno pondere versus
Aut operae celeris nimium curaque carentis
Aut ignoratae premit artis crimine turpi.

A. P. 258.—262.

Výtka ta není neoprávněnou, neboť vskutku nalézti lze u Ennia mnoho veršů neladných nebo pouhých malicherných hříček.

Tak v Sat. 15. nalézá se verš, v němž jsou samé diairese:

Sparsis hastis longis campus splendet et horret

Hříčkou nazvati lze známý onen verš, kde roztrženo slovo ve dvě půle (násilná τμῆσις)

Telo
transfixit corpus, saxo cere comminuit brum

Rovněž tak směšnými jsou mnohé alliterace a assonance, jako:

„O Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyranne, tulisti.“
„Moerentes, flentes, lacrimantes, commiserantes.“
„Multorum veterum legum Divumque hominumque.“
„Disperge hostes, distrahe, diduc, divide, differ.“

Nebo.:

„Stultust qui cupida cupiens cupienter cupit.“
„Quicquam quisquam cuiquam quod conveniat neget.“

Charakteristický příklad ze satir Enniových uvádí Gell. XVIII. 2 Nam qui lepide postulat alterum frustrari, quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse, nam qui sese frustrari, quam frustra sentit, qui frustratur, is frustrast, si non illest frustra.

Onomatopoetickou hříčkou jest verš:

„At tuba terribili sonitu taratantara dixit“

Horatius vytýká též Enniovi, že nesplnil naději, kterou veň skládali a kterou on sám neskromně byl vzbudil. tvrdě o sobě na počátku Annálů, že duše Homérova v něj přišla:

Ennius et sapiens et fortis et alter Homerus,
Ut critici dicunt, leviter curare videtur
Quo promissa cadant et somnia Pythagorea.

Epist. II. 1. 50.

Chyby tuto vytknuté nejsou ovšem chyby všechny, jsouť to chyby jen jaksi po stránce zevnější. Jiné chyby Enniovy, zvláště v básni Annales, třeba přisouditi povaze svrchu uvedených historických a přirozených podmínek myšlení a vyjadřování se Latinů, duchu společnosti římské a povaze opěvané látky, spíše než čemu jinému. Nicméně básník má tak jasné a bezpečné vědomí o sobě, o své látce, o své době, o svém umění, že nepraví a nečiní ničeho bez uváženého rozhodnutí své vůle.

Výčitky, již Sofokles učinil Aischylovi, že správně si počínal, aniž by sám toho si byl vědom, nemůžeme obrátiti na Ennia, který je vždycky compos sui, jenž ví, co dělá, jenž chce to, co může. V tomto Ennius jest více umělcem a více Římanem, než všichni jeho vrstevníci a někteří z pozdějších; on representuje v souladném poměru onen temperament mezi vzdělaností řeckou a římskou, jíž Řím v budoucnosti tak velice měl býti zavázán za nejkrásnější produkty umění.

Sloh Enniův je uzavřený, energický, vřelý, plný obrazů, pojmů a může býti shledáván drsným, neozdobným od zjemnělých spisovatelů věku Augustova (Horat. Epist. II. 1. 50. Ovid. Amor. I. 15. a Trist. II. 424.); avšak hledíme-li k době jeho, shledáme v něm vždy cosi dokonalého a ušlechtilého, při čemž mimovolně budeme vzpomínati na Řecko: uprostřed posvátného lesa, plného tajemných stínů a náboženských hrůz spatříme najednou vystupovati jako teplý paprsek sluneční, uvidíme třepetati se něco jasného a harmonického, jež připomíná jistým způsobem řeckou Musu, postřehneme vanouti něco jako novou vůni, která ohlašuje již z dálky ambrosii bohů Homérových.

A nalézá se také u Ennia dosti veršů, v nichž Homér trefně napodoben. Verše ty pak přebíral opět od něho Vergilius, jak Macrobius Sat. VI. 1. ukazuje. Vergilius vůbec Ennia velice si vážil a mnoho z něho čerpal. Svědectví o tom máme v Donati Vita Vergilii §. 71.: Quum is (Vergilius) aliquando Ennium in manu haberet rogareturque, quidnam faceret, respondit se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim poeta ille egregias sententias sub verbis multum ornatis.

Zdá se, jako by obliba, které se těšily básně Enniovy u Římanů, byla vedla Vergilia k tomu, aby lecčehos z nich pro svá díla použil a tím větší populárnosti svým vlastním básním získal. Nasvědčuje tomu místo u Gellia XII. 2. 10. (Annaeus Seneca) de Ennio quoque noster Vergilius non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus adgnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.

Škoda, že nezachovaly se nám Annály celé, bylo by pak možno jasněji ukázati, jak dalece sáhal vliv Enniův na Vergilia. Takto při poměrně nepatrném počtu zlomků zachovaných musíme se spokojiti jen několika ukázkami.

V Aeneidě Vergiliově XII. 499. nalézá se verš:

irarumque omnes effundit habenas.

Totéž čteme v Annálech Enniových (Ann. 464. Vahlen):

irarumque effunde quadrigas.

Nebo, Aen. XI. 492.:

Qualis ubi abruptis fugit praesepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum
Aut adsuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.

A u Ennia Ann. 503.:

Et tum sic ut equus qui de praesepibus fartus
Vincla suis magnis animis abrupit et inde
Fert sese campi per caerula laetaque prata
Celso pectore, saepe iubam quassat simul altam
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Toto přirovnání o pádícím koni nalézáme též u Homéra v Il. VI. 506.

Jiný příklad. kde Vergilius celé místo Enniovo převzal a napodobil, jest v Aen. VII. 179.:

Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,
Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
Fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.

A u Ennia v Annálech 193.:

Incedunt arbusta per alta, securibus caedunt,
Percellunt magnas quercus, exciditur ilex,
Fraxinus frangitur atque abies consternitur alta
Pinus proceras pervortunt: omne sonabat
Arbustum fremitu siluai frondosai.

Nebo verš o Fabiu Cunctatorovi:

Verg. Aen. VI. 846:

Unus, qui nobis cunctando restituis rem

a u Ennia Ann. 313.:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

A dále, Aen. VIII. 596. a XI. 875.:

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum

u Ennia, Ann. 231. a 281.

. . . . . . totam quatit ungula terram.

Příkladů takových, kde netoliko tatáž slova, tytéž fráse, ale i celá místa nalézají se u Ennia i Vergilia, bylo by lze uvésti ještě více.

Avšak netoliko básníci a mezi nimi na prvém místě Vergilius, i prosaičtí spisovatelé čerpali mnoho z Ennia. Tak čerpal Cicero velice mnoho z pokladu slovního a fraseologického Enniova. Svědčí o tom Seneka u Gellia XII. 2.: Apud ipsum quoque Ciceronem invenies etiam prosa oratione quaedam, ex quibus intellegas, illum non perdidisse operam, quod Ennium legit.

Cicero vůbec snad nejvíce ze všech spisovatelů starověkých Ennia si vážil a neskrblil chválou. V Tuscul. III. 19. 45. zove jej: egregius poëta, v orat. 1. §. 198, summus poëta, v řeči Pro Mur. 14. 30. ingeniosus poëta et auctor valde bonus.

A tak chválí Ennia i Quintilianus X. 1. 88.: Ennium sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent speciem quantam religionem.

Také Seneka, jenž jinak Ennia pramálo si vážil, je tak spravedlivým, že neupírá mu nadání. Srv. u Gell. XII. 2.: Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere.

Lukrecius ve své básni 1. 117. projevuje nadšenou chválu umění Enniova:

Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam.

I ostatní spisovatelé římští, ačkoli v mluvě a rhythmu vady mnohé shledávají, přece vesměs nadání jeho básnické uznávají.

Jak již řečeno bylo, hlavním a nejznamenitějším dílem Enniovým byly Annály. Tyto Annály nabyly takové popularnosti, že netoliko ve škole byly vykládány, ale i v divadle od tak zvaných Ennianistů v Římě i v provinciích předčítány. Tak poslouchal i Gellius jistého Ennianistu v Puteoli (Gell. XVIII. 5.) a Quintus Vargunteius prý byl první, jenž v jistých dnech před velikým množstvím posluchačů Annály Enniovy recitoval.

Quintus Vargunteius Annales Ennii certis diebus in magna frequentia pronuntiabat. (Sueton. de illustr. grammat. 2.)

Annály Enniovy staly se oblíbenou knihou lidu římského, byly pramenem studií pozdějších annalistů a historiků a nevyčerpatelným pokladem pro grammatická studia archaistické řeči.

Nebude tuším od místa uvésti zde stručný obsah Annálů, pokud jej ze zachovaných zlomků sestaviti lze.

Annály počínají obvyklým vzýváním Mus:

Musae quae pedibus magnum pulsastis Olympum.

Pak líčí básník svůj sen. Zdálo se mu, že ocitl se na Parnassu, že duše Homérova přešla v páva a z páva v něho, následkem čehož přirozenou cestou musil dělati totéž, co dělal Homér, totiž opěvati skutky hrdinů.

Vlastní vypravování počíná záhubou Troje. Aeneas opustí vlasť a přijde do Latia. Trojanové a Latinové splynou v jeden jediný národ. Aeneas zemře. Po smrti zjeví se dceři Ilii ve snu a oznámí jí její příští osud. Ilia vypoví sen svůj své starší sestře, dceři Eurydičině. Nyní následuje známé vypravování o narození Romula a Rema, o jich mládí a jak přikročili k založení nového města. Další vypravování týká se únosu Sabinek, smlouvy ze Sabiny a tajemného zmizení Romula. Tím končí kniha první.

Ve druhé a třetí knize vylíčeny jsou dějiny králů.

Čtvrtá kniha líčí další dějiny až do odchodu Gallů z Říma. Ve knize páté vylíčeny války samnitské, v šesté knize válka s Pyrrhem epeirským.

Obsahem sedmé knihy jest první válka punská, obsahem osmé a deváté druhá válka punská.

V desáté knize líčí básník dějiny macedonské války proti Filippovi, v jedenácté a dvanácté mír s Filippem, istmické hry, při nichž ohlášena Řekům svoboda, boje s Gally a Ligury, činnosť Catonovu v Římě a jeho vítězství nad Hispany.

Třináctá a čtrnáctá kniha vypravují dějiny asijské války proti Antiochovi.

Patnáctá kniha jedná o bojích M. Fulvia Nobiliora s Aetoly a konečném jeho skvělém vítězství. (Jak již svrchu zmíněno, provázel Ennius M. Fulvia Nobiliora na této cestě do Aetolie).

V šestnácté knize vylíčeny boje Římanů s Ligury a Celtibery. Spolu pak oslavoval básník v této knize přítele svého T. Caecilia Dentera a jeho bratra.

Sedmnáctá kniha líčí další boje Římanů, vedených M. Fulviem Flakkem proti Celtiberům. Pak připojena chvála M. Lepida, zprvu úhlavního nepřítele, potom však upřímného přítele M. Fulvia, s nímž ve svornosti pak censorský úřad zastával.

Obsahem osmnácté, poslední knihy, jest vylíčení války Římanů s Istry.

Celé dílo končí několika zprávami, již z předu uvedenými, jež Ennius o svém původu, přátelství s Fulviem Nobiliorem a j. sám podává.

IV.

Byly již vytčeny některé přednosti Enniovy, avšak tím nikterak ještě nejsou vytčeny všechny.

Největší přednosť našeho básníka spočívá v tomto: dovede býti Řekem, aniž přestává býti Římanem. Zavádí slova a fráse řecké, zdvojuje souhlásky, nerozpakuje se užívati výrazů attických, etruských, sabinských (Hieron. Columna: Vita Enn. vol. I.), postaviti vedle slova nového drsný, nehezký archaismus, psáti slohem brzy až příliš uhlazeným, brzy opět až příliš ledabylým. Avšak uprostřed všech těch výstředností a chyb zůstává stále Římanem; je to stále on, v pojmu, obrazu i slově. Ve velebném hexametru řeckém, jejž dosadil za drsný verš saturnský, bouří a probleskuje vždy duše Říma i duše jeho.

A nejenom toto jest zásluhou Enniovou. Světlo, jež rozlévají jeho básně po literatuře latinské, neobmezuje se pouze na onen věk, ve kterém on žil, nýbrž vysílá paprsky daleko ku předu a kolem sebe, ozařujíc slavné tradice římské a ohlašujíc závažnou fási vědomí latinského.

Onen skepticismus, který my shledáváme jako zakořenělý a takořka jako podstatu myšlení římského a který v umělecké formě se objevuje v satiře; tento skepticismus, když byl s dostatek sjezdil zemi a společnosť římskou, nezbytně musil později obrátiti se k nebi a útočiti přímo na bohy. První formální vyzvání k tomuto titanskému zápasu mezi nebem a zemí, vyšlo ostře a energicky od našeho básníka. Tento, prodchnut jsa onou filosofií, která triumfy slavila v Řecku, majíc Epikura v čele a která v oné době ve zvláštní úctě byla u jeho žáků, nemohl klidně přihlížeti k tomu, aby slavný národ římský, jenž rozšiřoval hrůzu po celé zemi, obětoval oněm božstvům, která jsou prvním výplodem nevzdělanosti a bázlivosti lidí. Pravdou je ovšem, že národ římský od starodávna si dovoloval v posměch uváděti bohy, na př. v Luperkaliích a při slavnostech obžinkových Pan, Faunus, Seilen, bývali obětmi nejhrubších žertů a posměchu; avšak vážná válka, zorganisovaná, vytrvalá, řízená zásadami filosofickými a tak vedená, aby zabíjela rozumováním, aneb pouhým úsměškem podstatu jakéhokoli božství, nemůžeme říci, že by kdy byla vypovězena, aneb aspoň pokus se byl stal. Ennius vypověděl ji nejprve Epicharmem, básní filosofickou, složenou na způsob básní Empedokleových, později ještě zjevněji překladem Euhemerovy Svaté historie (Cic. Nat. deor. I. 41. Augustin. Civit. Dei VII. 25.), prací to v nejvyšší míře smělou, která vykládala božstva jako symboly a personifikace a ku kterémuž dílu básník sám nemálo ze svého přidal. Nebylo nám popřáno seznati dokonale obě tato díla, po nichž zbyla jen zpráva a dva nepatrné zlomky. Avšak zachovalo se nám několik zlomků z tragoedií, v nichž objevuje se ve velké části, jak duch básníkův povznešen byl nad svoji dobu:

Ego deûm genus esse semper dixi et dicam coelitum;
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus;
Nam si curent, bene bonis sit, male malis, quod nunc abest:
Benefacta male locata male facta arbitror.

. . . .

Sed superstitiosi vates, impudentesque arioli,
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat,
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.

. . . .

Incert. fab. reliqu. I. Mueller.

K tomuto hrdému pohrdání uměním augurským a pověrami své doby, k těmto domněnkám o nepotřebnosti a zbytečnosti bohů, v nichž se tuší a jako v jádru je Lukrecius, básník připojuje ono chování čisté, které pečetí příkladem zásady, onu jasnou a mužnou bezúhonnosť, kterou nese na čele:

⏑⏑ — ⏑⏑ — eo ego ingenio
natus sum — ⏑⏑ — ⏑⏑ —
Amicitiam atque inimicitiam in
frontei promptam gero — ⏑

Enn. Fab. Achilles VI.

ono bezpečí a klidné svědomí, které mu dává právo zvolati:

Vivam an moriar nulla in mest metus.

Incert. fab. reliq. XVIII. Mueller.

V.

Tyto mocné a originelní přednosti, jež se objevují všude a ve všech fragmentech našeho básníka, byly zanedbány, či spíše zneuznány od některých znamenitých učenců. Tak Mommsen v nejnovější době pronesl velmi příkrý a nespravedlivý úsudek o Enniových Annálech. Mommsen nazval je nejvadnějším dítem Enniovým a „zmetkem“ (Wechselbalg) eposu a historie. Zapomenul zajisté slavný badatel ten, že Ennius nemohl zachovati jednoty komposice, chtěl-li podati historické epos chronologické. Vadou to sice je, avšak musíme uvážiti, že jako letopisy prosaické nemohou býti organickým celkem, tak také nemohou jim býti letopisy básnické.

Ostřeji vystoupil proti Enniovi Niebuhr, který chtěl z něho učiniti kozla hříchu pro své vybájené hypothésy a nejslavnější oběť pro svůj hněv.

Ennius jest jemu cizincem, Řekem, pochlebníkem; vzorem mrzkého otroctví, mužem, který zavádí a roztrušuje hellenismus, jenž kazí a ubíjí jádro národní poesie římské, pěstované statečně Naeviem, básníkem neodvislým, divokým to odpůrcem patriciů, vězněm, vyhnancem, pravým to Homérem latinským. (Srv. Niebuhr I. 643. Mommsen III. 14.)

Zanechme pověrečného strachu slavného Dána a poraďme se chladně s historií. Kdo byl Naevius? Kampaňan, národnosti latinské (A. Gellius I. 24. srv. Mommsen na m. uved. III. 14.), tedy ne přímo Říman, jenž konal služby válečné v první válce punské, opěval pýchu nobilů, zvláště Scipionů a Metellů (Hieronymus, Chron. olymp. 144.), od kterých zprvu uvržen byl do vězení, později poslán do vyhnanství; pokusil se o tragoedii i komoedii s úspěchem, opěval v posledních létech válku punskou, z níž zachovalo se nám jen několik zlomků. Jeho hrdou povahu naznačují nám verše, jež složil pro svůj vlastní náhrobek a jež nám zachoval Gellius, haníc ho pro superbiam Campanam:

Mortales immortales flere si foret fas,
Flerent divae Camoenae Naevium poëtam.
Itaque postquam est Orcino traditus thesauro,
Obliti sunt Romae loquier Latina lingua.

Gell. Noct. att. I. 24.

Avšak tato pýcha mu nepomohla, když nalézal se ve vězení, udržeti čelo ve výši před těmi, které před krátkou dobou byl potupil. A. Gellius sděluje nám též, že byl puštěn na svobodu od tribunů lidu teprve potom, když byl vyňal ze svých děl ony pohany, které byl uvrhl na hlavy svých nepřátel (Gell. Noct. att. I. 24.)

Jak daleko skromnějším a chvály hodnějším objevuje se nám i v tomto náš Ennius! On chválí své příznivce, avšak nepochlebuje jim. V zachovaných zlomcích z elogia Scipionova o hrdinovi tom ani zmínky není; epitafion pro velikého Afrikána nese na sobě ráz důstojnosti římské a historické pravdivosti; z knihy k Annálům připojené na počest Fulvia Nobiliora, nemůžeme souditi ani příznivě ani nepříznivě, majíce v rukou jen skromné zlomky. To, jak Ennius líčí dobrého příznivce, třeba by vyjadřovalo city básníkovy, přece nemůže ho viniti ze servilnosti. On vůbec objevuje se nám jako přítel svých ochránců, nikoli jako otrok; jako člověk pamětlivý a vděčný za přijatá dobrodiní, kteráž ovšem nebyla nikterak příliš skvělá, vzpomeneme-li si na to, co dí Cicero ve spise Cato maior 5. 14., že básník ten byl chud a spokojen byl se svou chudobou.

Vraťme se nyní opět ku Cn. Naeviovi. Naevius se honosil, že po smrti jeho nebude se již v Římě mluviti latinsky (srv. uved. epigr. Gell. Noct. att. I. 24.) Narážel tím na vlastenectví svých děl, která s rozvahou postavil oproti, dravé bystřině řecké? Niebuhr tak soudí, nevím na základě čeho. Zlomky, jež máme z jeho oblíbeného básníka (Klussmann: Naevi vit. et reliq.), dokazují, jak mně aspoň se zdá, pravý opak toho. Látky jeho tragoedií jsou řecké a od Řeků již spracované: Alcestis, Danae, Equus Troianus, Hesione, Hector, Iphigenia atd. Těch několik veršů, jež z nich máme, je buď překladem, neb napodobením, aneb aspoň, v nejpříznivějším případě provanuto je duchem velikých originálů divadla řeckého. V komedii byl daleko volnějši, hořel touhou zbaviti se vzorů a v posměchu, jímž stíhal jednotlivé osoby, nebylo mu tak hned rovno.

Jak dovedl podávati vtipné charakteristiky, vidíme v zachovaném zlomku z komedie Tarentilla, v němž mistrovsky nakreslen obrázek lehkomyslné kokety. (Isid. I. 25.; Fest.: adnictat.)

Zásluhu tuto mu nikdo neupře, posmívat se uměl. Z básně o válce punské, která jest velikým dokladem, o nějž se opírá úsudek Niebuhrův, máme sice jen nepatrné zlomky, z těch ale s dostatek dýše svěžesť, energie slohu a vzdělání umělecké v podstatě řecké. A tak Cicero, chtěje naznačiti, jak velice vyskytuje se výmluvnosť řecká v básni Naeviově, přirovnává ji k dílu Myronovu: Bellum punicum quasi Myronis opus delectat, a dodává: et luculente quidem, etiamsi minus quam tu (Ennius) polite. (Cic. Brutus 19. 75.)

Kde spočívá tedy neodvislosť v charaktéru Naeviově, vlastenectví jeho básně? Snad v látce? V tom případě však jest Ennius daleko větším vlastencem, než on. Naevius opěvá jedině válku punskou, Ennius veškeré slavné skutky Římanů. Snad v saturnském metru, za něž Ennius dosadil velebný hexametr řecký? Právě tato novota Enniova měla pro jazyk latinský následek velice blahodárný. Latině před Enniem hrozilo veliké nebezpečí, následkem zakořeněné snahy proměňovati délky samohlásek v krátké slabiky a odsouvati nebo zatemňovati souhlásky na konci slov. Hrozilo též porušení flexe slovesné, zaniknutí rozdílu deklinací, zkrátka hrozilo to, co později v jazycích románských skutečně nastalo. Ennius toto porušení zarazil (Srv. Ritschl: Rýnské Museum XIV. str. 394. n.).

Co značí tedy obžaloba, kterou slavný kritik vrhá na hlavu ctihodného básníka rudijského?

Ennius udusil prý plodný zárodek národní poesie. Avšak, probůh, co vlastně jest to, udusiti zárodek národní poesie? Vím, že Herkules, když byl

v kolébce, uškrtil dva obrovské hady, avšak nevím, že by se bylo kdy podařilo některému básníku, byť sebe většímu, udusiti zárodek poesie národní, která vyjadřuje pud, city, myšlení a vědomí celého národa. A dejme tomu, že by se byl Ennius o něco podobného pokusil; co by bylo přirozeným následkem takového pokusu? Zajisté nepopulárnosť. Avšak my dočítáme se, že Annály jeho přijaty byly od Římanů s nadšením, že byly veřejně přednášeny v Římě od grammatika Q. Vargunteia (Suetonius de ill. gram. 2.), čteny a komentovány ještě dlouho po době Ennianistů; víme, že exempláře jich za drahou cenu byly prodávány (A. Gellius XVIII. 5. 2.), že Ennia vysoce vážili si největší básníci latinští v onom věku i dobách následujících, že Cicero ho oslavuje jako největšího (Cic. de orat. I. 45., De prov. cons. IX. 21., Tusc. disp. III. 19. 45., De opt. gen. orat. 1. 2.), Lukrecius jako prvního, jenž dovedl sebrati na Helikonu nehynoucí věnec vavřínový (Cic. de rer. natura I. 118. srv. Sil. Ital. XII.), že Vergilius ho studuje, napodobí, reprodukuje, a z toho všeho musíme nezbytně dospěti ke konklusi, že Ennius nepostavil se na odpor vývoji ducha a poesie národní, že byl považován, a skutečně jím byl, za otce literatury latinské, zasluhujícího, aby mu byl v každé ušlechtilé, vzdělané, ku vnímání přísně uměleckých pocitů schopné duši postaven oltář.

Jestliže Ennius o to díly svými usiloval, aby probudila se v Římě záliba v umění a vědách řeckých, jestliže, ustoupiv od děsného metra a tvrdých, neotesaných výrazů umění prvotního, ovládl řeckým způsobem metrum a formu své poesie, neznamená to ještě, že by snad byl udusil zárodek poesie národní; to znamená spíše, že poesii národní obrátil k oné kultuře, jejíž snahou bylo jméno takové si zasloužiti; znamená spíše, že na poli umění on prorazil ony náspy, které na poli politickém usilovali prolomiti Scipionové. A tato věc nebyla zajisté dílem protinárodním, kdy hellenismus, jenž dával formu a kulturu prvním originálním výrazům umění římského, byl cítěn a žádán od většiny. Na to nesmíme hleděti jako na vnikání, vpád nebezpečný a vše pustošící, ale jako na pokrok a přirozený vývoj vědomí římského, jako nutný následek onoho zákona, jenž neodvolatelně pudí jednotlivce i celé společnosti k různému dosahování jich účelů.

